

УДК 342.9

Д.Ю. ШПЕНОВ, ТОВ «Інститут стратегічних досліджень»

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Ключові слова: інформаційна сфера, правові відносини в інформаційній сфері, правове регулювання відносин в інформаційній сфері

Активізація інформаційної взаємодії в умовах розвитку технічних засобів комунікації стала передумовою розвитку нормативно-правової бази, що забезпечує ефективність і безпеку виникаючих правовідносин, дотримання прав і свобод людини, правового забезпечення «сфери активного функціонування інформаційних продуцентів і споживачів інформації, що використовують різні інформаційні середовища». Особлива сфера, утворена інформаційними потоками і інформаційними процесами, є сукупністю інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, що здійснюють збір, формування, розповсюдження і використання інформації, а також системи регулювання виникаючих при цьому суспільних відносин була названа інформаційною сферою [1].

Суб'єкти, що здійснюють збір, формування, розповсюдження і використання інформації, вступають в інформаційні відносини, що піддаються правовому регулюванню. Отже, можна стверджувати, що інформаційна сфера є сукупністю інформації, інформаційної інфраструктури і виникаючих при цьому інформаційних правовідносин.

Основою проведення інформатизації, розвитку інформаційних комунікаційних технологій, безпеки функціонування інформаційної сфери є формування відповідної нормативно-правової бази, юридичних основ регулювання інформаційних процесів, проведення цілеспрямованої, послідовної, сис-

темної політики, основні положення якої повинні бути закріплені у нормативно-правових актах.

Оскільки правові методи забезпечення активної інформаційної взаємодії є основою дотримання інформаційних прав і свобод, правове регулювання інформаційної сфери, формування інформаційної сфери як правового простору складають, на наш погляд, основу інформаційного суспільства. Процес формування інформаційного суспільства залежить від ряду умов, які світова спільнота констатує в підписаній Хартії Глобального інформаційного суспільства. Хартія є, перш за все, закликом до всіх ліквідувати міжнародний розрив в сфері інформації і знань.

Потоки інформації, інформаційні відносини та інформаційна інфраструктура утворюють інформаційну сферу, що вимагає нормативного забезпечення. Правовому врегулюванню інформаційної діяльності відводиться велика роль у складному процесі формування інформаційного суспільства. Необхідне створення і зміцнення нормативної бази інформаційного суспільства як на національному, так і міжнародному рівнях, а також розвиток міжнародної співпраці в сфері забезпечення розвитку інформаційного суспільства.

На жаль, сьогодні цим важливим проблемам, від вирішення яких залежить подальше удосконалення інформаційного законодавства і практики його застосування, присвячені поодинокі наукові праці, що розкривають здебільшого технічні сторони правовідносин щодо інформаційного забезпечення органів державної влади (А.Б. Агапов, І.В. Арістова, Г.В. Атаманчук, О.А. Баранов, Ю.М. Батурін, І.Л. Бачило, В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний, В.А. Копилов, А.І. Марущак, О.Г. Марценюк, І.В. Панова, А.А. Письменницький, В.Г. Хахановський, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець тощо). Проте наявність та ефективне функціонування інформаційних відносин значною мірою характеризує рівень комп'ютеризації суспільства в цілому, тобто досягнуту в нім міру реаль-

ного використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Разом із цим в сучасних умовах вони вимагають адекватного правового регулювання, що ставить ряд нових важливих правових проблем. Серед них питання про те, якою мірою чинне законодавство відповідає сучасному стану справ в цій області і сприяє розвитку і впорядкуванню цієї нової сфери суспільних відносин, а також про те, який вплив комп'ютерної технології в інформаційній сфері може зробити на правове регулювання і правозастосовну діяльність. Тож метою статті є дослідження проблем становлення правового регулювання відносин в інформаційній сфері, а завданням – визначення перспектив його подальшого розвитку.

Правове регулювання здійснюється з певною і цілком конкретною юридичною та соціальною метою. Спільні юридичні цілі правового регулювання зводяться до створення в суспільстві стабільного правового порядку, а також органів, інститутів і установ, здатних забезпечити захист і охорону від порушень тих прав, свобод і законних інтересів громадян і інших осіб, які закріплені діючими нормами права. Спільні соціальні цілі правового регулювання переслідують досягнення соціально корисних результатів і, в першу чергу, створення необхідних умов для прогресивного розвитку суспільства.

Розбудова громадянського суспільства і формування правової держави, реальне забезпечення, гарантування та захист прав і свобод людини і громадянина вимагає створення гармонійної правової системи, що зумовлює необхідність оптимізації правового регулювання інформаційної сфери. Питання правового регулювання інформаційної сфери є одним із пріоритетних, оскільки від ступеня його адекватності залежить дієвість, повнота реалізації відносин цього процесу.

За час існування України як незалежної держави фактично була створена основа національної правової системи, яка в цілому відповідає рівневі суспільних і виробничих відносин перехідного періоду. Досі ця сис-

тема розвивалася шляхом кількісного накопичення масиву відповідних нормативних актів, спрямованих на регулювання окремих сфер суспільних відносин, а також постійного внесення до них численних змін і доповнень. Критичне й творче переосмислення цього масиву з метою приведення його в єдину, зручну для застосування систему нормативно-правових приписів можливе, на думку деяких авторів, шляхом створення на основі науково виваженої концепції Зводу законів України як універсальної форми систематизації законодавства, здійснюваної з метою вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, забезпечення надійності, стабільності й доступності законодавства, зміцнення законності й правопорядку [2, с.16–17].

Автоматизація інформаційних технологій призводить до поступового витіснення паперових носіїв, що доводить їх роль до розумних (зручних людині) меж. Складність таких технологій, природно, породжує і складні суспільні відносини, що вимагають спеціального правового регулювання. Особливість цих відносин полягає в тому, що безпосереднім їх об'єктом стає комп'ютерна інформація. Саме тому основним предметом правового регулювання слід визнати соціальні (суспільні) відносини, що виникають в процесі створення, перетворення і споживання інформації на базі застосування ЕОМ. Ці відносини складають особливий різновид інформаційних відносин. Такі відносини називають інформаційно-комп'ютерними, а вказану діяльність відносять до сфери комп'ютерної інформації [3, с.76–79]. Їх специфіка, таким чином, обумовлена особливостями самої природи інформації на машинних носіях і безпосередньою технологією її обробки. Наявність і ефективне функціонування цих відносин значною мірою характеризує рівень комп'ютеризації суспільства в цілому, тобто досягнуту в нім міру реального використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Разом із цим, в сучасних умовах вони вимагають адекватного

правового регулювання, що ставить ряд нових важливих правових проблем. Серед них питання про те, якою мірою чинне законодавство відповідає сучасному стану справ в цій області і сприяє розвитку і впорядкуванню цієї нової сфери суспільних відносин, а також про те, який вплив розвиток комп'ютерної технології в інформаційній сфері може зробити на правове регулювання і правозастосовну діяльність.

Кожна держава встановлює в суспільних відносинах певний порядок, котрий за допомогою виданих нею нормативно-правових актів забезпечується, охороняється і захищається. Правове регулювання охоплює більшість сфер людської життєдіяльності та існування природного середовища. При цьому розширюються межі нормативного впливу на суспільні відносини відповідно до їх стану, потреб у змінах. За допомогою такої діяльності правова система підтримується в активному стані, встановлюються, змінюються чи скасовуються правові норми.

Кожен нормативний правовий акт приймається з певною метою, для вирішення конкретних завдань в сфері права, економіки, політики, в інших соціальних сферах, у тому числі і в інформаційній сфері. При цьому в тексті акту нерідко називаються цілі. До речі, слід також додати, що в Україні інформаційне законодавство формується під впливом багатьох закордонних чинників. Однак поряд з безумовністю вимог відкритості інформаційного простору України для інформаційних потоків з-за кордону зрозуміло, що втрата важелів впливу на процеси у ньому може призвести до значних негативних наслідків для майбутнього країни. Саме тому визначальним інструментом реалізації національних інтересів у інформаційній сфері, має бути право.

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить про те, що нормативно-правова база функціонування інформаційної сфери України в цілому відповідає європейським нормам. Проте, якщо формальний бік справи не викликає, значного занепокоєння, то існує

нагальна проблема недотримання встановлених норм усіма суб'єктами інформаційних відносин, зокрема органами державної влади всіх рівнів. Рівень правової культури громадян України змушує розглядати ситуацію із зовсім іншого боку порівняно з країнами Європейського Союзу.

Можна також підкреслити несистемність вітчизняної правової політики в інформаційній сфері. Значна кількість законодавчих актів ухвалюється з метою вирішення певних тактичних завдань, задоволення кланових інтересів, часто без урахування стратегічних орієнтирів та реальних українських умов. Тож оскільки до сьогодні інформаційне законодавство не систематизовано, правове регулювання інформаційних правовідносин здійснюється різними нормативно-правовими актами, зокрема, Законами України «Про інформацію» [4], «Про Національну програму інформатизації» [5], «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [6], Доктриною інформаційної безпеки України [1]. Крім того, Міністерством юстиції разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади передбачено розробити проект Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики» [7].

Значним недоліком чинного українського законодавства, зокрема в інформаційній сфері, є також його неконкретність, певна розмитість формулювань. Значну проблему становить відсутність правового регулювання функціонування в Україні міжнародних інформаційних систем, зокрема, Інтернет-ЗМІ. Розвиток інформаційної інфраструктури вимагає відповідної законодавчої підтримки. Досить суперечлива ситуація склалася у нормативно-правовому забезпеченні діяльності ЗМІ. Поряд із тим, що за роки незалежності створено розгалужену нормативну базу, відсутні нормативно-правові акти, які би сприяли становленню економічно незалежних ЗМІ. Значні проблеми зберігаються і в правовому регулюванні питань інформаційної

безпеки. Мало ефективним вбачається й законодавче забезпечення формування національних інформаційних ресурсів та міжнародних інформаційних обмінів тощо.

Розв'язання зазначених вище складних проблем можливе лише за умови узгодженої роботи законодавчої та виконавчої гілок влади і стане запорукою забезпечення свободи слова в Україні, а через це – реалізації стратегічного курсу на побудову соціальної, правової, демократичної держави.

Для подальшого покращення правового регулювання правових відносин в інформаційній сфері на законодавчому рівні мають бути закладені основи для вирішення таких завдань, як: формування єдиного інформаційного простору України і входження в світовий інформаційний простір, забезпечення інформаційної безпеки, формування демократично орієнтованої масової свідомості, становлення галузі інформаційних послуг, розширення правового поля регулювання інформаційних правовідносин, правова інформатизація. Активне використання інформаційних технологій в державному секторі, інформаційна відкритість влади, організація інформаційного обміну між тими, хто управляє і керованими, засновані на пріоритеті інформаційних прав і свобод особи є основними напрямками державної інформаційної політики України.

Зазначена державна діяльність значно посприяє забезпеченню доступності влади для всіх громадян, фактично стане реалізацією принципу демократичної участі, а в цілому основою демократії, відповідальності держави перед суспільством. Інформаційний обмін між державою і особою допомагає здійсненню інформаційних прав і свобод, зокрема права на інформацію, і активна позиція держави в цьому питанні є передумовою інформованості, адекватної громадської думки, що істотно впливає на функціонування політичних інститутів і в цілому ефективно та дієво правове регулювання інформаційної сфери.

У той же час розвиток інформаційної взаємодії, доступність влади для громадян, під-

вищення інформаційної культури, наявність нормативної бази, необхідної для належного правового регулювання відносин в інформаційній сфері, подолання електронно-цифрового розриву як усередині країни, так і на міжнародному рівні, сприятиме подоланню міжнародної роз'єднаності, та дозволить ефективніше розвивати міжнародний діалог і партнерство.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що подальший розвиток правового регулювання інформаційних правових відносин має бути спрямований на розробку програм розвитку інформаційної сфери, що містять основні напрями розвитку і шляхи побудови правового інформаційного суспільства, забезпечення функціонування інформаційної сфери як правового простору, налагодження системного та масового виробництва національного інформаційного продукту та просування його на ринку України, подолання технологічного відставання у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, зокрема й подальше впровадження цифрового мовлення, розвиток багатоканальних телекомунікаційних мереж, ліквідація комп'ютерної неосвіченості та інтенсифікації впровадження Інтернет-сервісів у різні сфери суспільного життя. В українських реаліях виконання цього завдання пов'язане з регулюванням і стимулюванням щонайменше трьох сфер: а) систематизоване планове поширення телекомунікаційних мереж і подальша комп'ютеризація; б) розвиток українського сектору Інтернет, включаючи нормативно-правове забезпечення діяльності вітчизняних Інтернет-ЗМІ; в) подолання комп'ютерної неграмотності населення.

Пріоритетним уявляється забезпечення широкого доступу до мережевих інформаційних технологій приватного сектора, що вимагає певних політико-правових, економічних і організаційних умов: розвиток науково-технічної бази інформаційних технологій, підготовка кваліфікованих кадрів в цій галузі, забезпечення інформаційної безпеки, усунення нестачі інформації і інформаційних

послуг (особливо в правовій сфері) і ін. При цьому подальша розробка послідовної, науково обґрунтованої правової політики держави є, на наш погляд, основою безперешкодного і спрямованого розвитку інформаційної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : від 08.07.2009 р., № 514/2009 // Офіційний вісник Президента України. – 2009. – № 20. – Ст. 677.
2. Нагребельний В. П. Прогнозування в законодавчій діяльності / В. П. Нагребельний // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 13–20.
3. Батурич Ю. М. Проблеми комп'ютерного права / Ю. М. Батурич. – М. : Юрид. лит.,

1991. – 272 с.

4. Закон України «Про інформацію» // ВВР України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
5. Закон України «Про Національну програму інформатизації» // ВВР України. – 1998. – № 27. – Ст. 181.
6. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» // ВВР України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики» : від 13.01.2010 р., № 85-р // Урядовий кур'єр. – 10.02.2010. – № 25.

Шпенюв Д. Ю. Проблеми становлення та перспективи розвитку правового регулювання відносин в інформаційній сфері / Д. Ю. Шпенюв // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 894–898 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11sdjvic.pdf>

Виконано дослідження наукових поглядів на проблеми становлення правового регулювання відносин в інформаційній сфері та означено перспективи його подальшого розвитку.

Шпенюв Д.Ю. Проблемы становления и перспективы развития правового регулирования отношений в информационной сфере.

Выполнено исследование научных взглядов на проблемы становления правового регулирования отношений в информационной сфере и отмечены перспективы его дальнейшего развития.

Shpenov D.Y. Problems of Becoming and Prospect of Development of the Legal Adjusting of Relations in Informative Sphere

Research of scientific looks is executed to the problems of becoming of the legal adjusting of relations in an informative sphere and the prospects of his further development are marked.